

УДК 37:351.854-055.2(477)«16/17»

ОЛЕНА ІЛЬЧЕНКО

(Полтава)

ОСОБЛИВОСТІ ЖІНОЧОЇ БЛАГОДІЙНОСТІ В ОСВІТНІЙ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ XVII – ОСТАННЬОЇ ЧВЕРТІ XVIII СТ.

У статті проаналізовано благодійну діяльність жінок в освіті України XVII – останньої чверті XVIII ст. за релігійним віросповіданням і національною приналежністю, за соціальним походженням, рівнем майнового статку та приналежністю до певної соціальної верстви населення, за сімейним статусом, за рівнем освіти. Виділено особливості жіночої благодійності жінок означеного часу.

Ключові слова: *благодійність жінок, освітня галузь України, особливості жіночої благодійності, історико-педагогічний досвід.*

Зосередження на «жіночій складовій» історико-культурного процесу і трансформацій передбачає застосування гендерного підходу як одного з ключових теоретичних напрямів дослідження благодійної діяльності жінок в освіті України XVII – останньої чверті XVIII ст.

Грунтуючись на прогресивних методологічних світоглядних позиціях, цей вимір наукових пошуків обирає центральним предметом «... не історію жінок, а історію гендерних відносин, тобто відносин між чоловіками та жінками, які, будучи одним із найважливіших аспектів соціальної організації, особливим чином виражають її системні характеристики і структурують відносини між індивідами... котрі усвідомлюють свою гендерну приналежність у специфічному культурно-історичному контексті» [2, с. 203-245]. Відтак головним у новій філософії «жіночого питання» стає не акцентування на відмінностях (біологічних, психологічних, соціальних) між конкретними чоловіками й жінками, а та соціокультурна оцінка, та інтерпретація, які суспільство надає цим відмінностям.

У процесі проведених наукових пошуків стає відомим, що лише із середини ХХ ст. певною мірою змінюються методологічні підходи щодо розуміння і співвіднесення категорій жіночого і чоловічого. У руслі гендерного бачення проблеми характерним стає заперечення основ біологічного і психологічного детермінізму, есенціалістського розуміння статі, фрейдівського постулату «Анатомія – доля людини». Для нової методології дослідження показовим стало формування конструктивістського підходу в гуманітарному знанні, позиціонування людини не як особи жіночої або чоловічої статі, а як унікальної духовної істоти, здатної до вибору власної долі. Цим самим була поставлена під сумнів історична та культурна непохитність становища чоловіків і жінок, залежно від «природного призначення», й створені передумови для розуміння біологічної статі «sex» як соціально-культурного конструкту – гендеру «gender».

Із цього часу «жіноче» виходить за межі малого кола, окресленого приватною сферою, і входить в ширше коло соціального, громадського, духовно-культурного життя країни, що проявлялося, зокрема, і в участі жінок у благодійній діяльності в освітній галузі. Показовим у цьому контексті є те, що українське суспільство не лише «сприйняло» й «визнало» жінку в ролі жінки-благодійниці, а й певною мірою підтримало, захистило і стимулювало її діяльність у цій сфері. Як бачимо, жіноча благодійність зайняла окрему нішу в соціальному житті суспільства – ту його частину, яка, на відміну від соціально-політичної і професійної, була вільною від чоловічого домінування, не мала антагоністичних відносин, не мала суперництва і змагальності між жінками та чоловіками. Тож, як уже зазначалося, з позицій гендерного підходу жінку-благодійницю XVII-останньої чверті XVIII ст. сприймаємо як соціокультурну статтю із характер-

ними для жінки психофізіологічними відмінностями, ментальною та емоційною конституцією, духовно-вольовою сферою, ціннісно-світоглядними орієнтирами, здатну нарівні із чоловіками проявляти мужність, силу волі, міцність релігійних переконань, волелюбність.

Водночас, зосереджуючись на жіночому факторі благодійної діяльності в освіті, не прагнемо розглядати досвід жінок як «екзотичний», або такий, що потребує теоретичної реабілітації, намагаємося візуалізувати, зробити реально-об'єктивним як жіночий множинний, так і чоловічий способи суспільного буття. З цих позицій осмислюємо благодійну ініціативу жінок в освіті як вид соціальної практики, яку в площині відносин «жінка-жінка», «жінка-чоловік» досліджуємо не з позицій підпорядкованості й опозиційності, а – егалітаризму і паритетності, гуманізму й толерантності; не в площині антагоністичних відносин, а симбіотичного співіснування; не в контексті взаємозамінюваності і взаємовиключення, а – взаємодоповнюваності і гармонійної єдності. Основну увагу ми акцентуємо на аналітико-узагальнювальних характеристиках благодійної діяльності в системах «жінка-жінка» та «жінка-чоловік».

Зважаючи на стереотипні риси й характеристики, які українське суспільство XVII – останньої чверті XVIII ст. традиційно ототожнювало із жіночою статтю (підвищена емоційність, чуйність, турботливість, сердечність, співчутливість, самовідданість, жертвовність й ін.), можемо стверджувати, що саме жінками впродовж культурно-історичного розвитку створювався специфічний простір духовності та моралі, де вони найбільш удало трансформували внутрішньо-емоційні потреби людини творити добро в конкретно-практичні дії реальної допомоги. З'ясувати специфіку цього простору спробуємо в контексті філософської концепції С. Керкегора, згідно з якою в понятті «мораль людини» виділено три основні рівні: естетичний, етичний та релігійний [1, с. 169]. Сприймаючи такий розподіл, з дослідницькою метою конкретизуємо всезагальне поняття «мораль» до конкретного поняття «мораль благодійності» й відповідно до цього розглянемо особливості жіночої і чоловічої моралі через естетичний, етичний та релігійний аспекти.

Як свідчать результати дослідження, естетичний компонент моралі благодійності здебільшого зумовлюється емоційно-чуттєвим характером учинків особистості, які націлюють її на інтуїтивне прагнення до духовного вдосконалення через любов до людей, природне бажання творити добро і благо іншим, нести прекрасне у світ і тим самим робити щасливими якомога більше людей. Етичний компонент моралі благодійності характеризується раціональним усвідомленням людиною необхідності здійснювати «милосердні справи» за встановленими суспільством моральними нормами і традиціями. У цьому разі благодійні вчинки людей виступають передусім «правилами етикету» в суспільстві і тому меншою мірою «торкаються» духовно-емоційної сфери людини. Релігійний компонент моралі благодійності є «проривом до найвищого джерела моральності – Бога» [там само]. В основі цієї моралі є духовні страждання людини, «любов до ближнього», християнський обов'язок допомогти нужденному, старому, хворому. Ідеї милосердності, жертвовності й співстраждання в цьому контексті можна виразити тезою Гр. Богослова: «Будь для нещасного Богом».

Потверджене вище дає підстави для таких проміжних висновків: 1) спільним компонентом моралі благодійності, який поєднував діяльність жінок і чоловіків у цій сфері, був релігійний, адже саме релігія була на той час основною рушійною силою всіх соціально-політичних та духовно-культурних процесів життя; 2) естетичний компонент моралі здебільшого підкреслював специфіку жіночої благодійної діяльності й визначав її характер як ірраціонально-філантропічний; 3) етичний компонент – відповідно особливості чоловічої благодійності і схарактеризував її як раціонально-прагматичну.

Духовно-моральний простір жіночої благодійності вирізнявся передусім особливостями ментальної природи жінок, їхньою емоційною чуттєвістю, кордоцентричністю, милосердністю, жертвовністю, співчутливістю, природним бажанням творити добро і благо іншим, нести людям мир, спокій, любов, красу. Гендерний вимір про-

блематики жіночої благодійності в освіті розуміємо як тривалий процес формування суспільством відповідних традицій, звичаїв, виховання, культурних норм і стереотипів, які історично визнавали і закріплювали саме за жінкою стійке право, моральний та духовний обов'язок надавати допомогу дітям, літнім людям, хворим, сиротам, нужденним.

У такому ракурсі благодійність жінок в освіті розглядаємо як сферу діяльності, де вони реалізовували свої духовно-моральні якості й потреби надавати допомогу, захист, опіку.

Водночас досить високий соціально-правовий статус та економічна свобода і незалежність українських жінок XVII – останньої чверті XVIII ст. (головно представниці панівних кіл) відкривали перед ними можливості значного впливу на суспільно-громадські процеси в державі. На тлі тогочасного панування в країні духу свободи і волі, авторитетного і поважного ставлення суспільства до жінки загалом, створювалися необхідні умови для поступової переорієнтації ролі жінок із «пасивного спостерігача» на «активного учасника» публічної сфери життя. У такому вимірі благодійність для жінок була тією соціальною нішою, у якій вони успішно могли реалізувати свої потенційні можливості й шанси, формувати власні перспективи і ставити завдання не лише як «жінка-матір», «жінка-берегиня», але й як волелюбна, незалежна «жінка-громадянин», «жінка-патріот», здатна чутливо відгукуватися на віяння часу й активно включатися у сферу суспільного та духовно-культурного життя країни.

Отже, можемо зробити ще один проміжний висновок про те, що *благодійна діяльність жінок в освіті України XVII – останньої чверті XVIII ст. ґрунтувалася на гармонійному поєднанні їхніх духовно-моральних якостей і прагнень до захисту нужденних із соціально-зумовленою необхідністю національно-культурного відродження країни та розбудови освітньої галузі.* Таке сприйняття й наукове осмислення образу жінки детермінує її як активного суб'єкта благодійної діяльності – тієї сфери соціальної практики, яку з позицій гендерного підходу розглядаємо як:

- 1) вияв природних та набутих «людинолюбних» якостей і чеснот;
- 2) органічну частину загальної благодійної практики в освіті, яка гармонійно поєднувалася і співіснувала із багатим чоловічим досвідом;
- 3) невід'ємний складник національно-культурного відродження держави, формування морально-етичних та духовних цінностей українського народу;
- 4) чинник соціальної адаптації жінки в суспільстві;
- 5) крок на шляху жінки до усвідомлення власної ролі в соціумі, до самопізнання, самореалізації своєї особистості, підвищення рівня соціального статусу й посилення авторитету;
- 6) перехідний ланцюг у процесі поодиноких змін у гендерній стратифікації суспільства, трансформування ролі жінок із «пасивного спостерігача» на «активного учасника» публічної сфери життя;
- 7) показник соціального прогресу та рівня розвитку демократичних, егалітарних відносин у суспільстві;
- 8) невід'ємну складову формування громадянського суспільства тощо.

Розуміючи гендер як змодельовану та підтримувану суспільством систему цінностей, норм і характеристик чоловічої та жіночої поведінки, стилю життя і способу мислення, сприймаємо жінку не як універсальну біологічну стать, а як «гендерноокреслену» соціокультурну стать. У зв'язку із цим, спираючись на такі стратифікаційні характеристики, як релігійне віросповідання, національність, соціальне походження і приналежність до соціальної верстви населення, майновий статок, сімейний статус, здобутий рівень освіти, – гендерний аналіз благодійної діяльності жінок здійснюємо як у середині певного гендеру (соціо-статевої групи) (таблиця 1), так і в межах соціо-статевих груп жінок і чоловіків.

Таблиця 1

**АНАЛІТИКО-УЗАГАЛЬНЮВАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ
БЛАГОДІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЖІНОК В ОСВІТІ УКРАЇНИ
XVII - останньої чверті XVIII ст.**

№ з/п	Приналежність благодійниці до соціальної групи відповідно до стратифікаційної ознаки	Особливості прояву благодійної діяльності жінок згідно їх приналежності до соціальної групи
1.	2.	3.
І. ЗА РЕЛІГІЙНИМ ВІРОСПОВІДАННЯМ І НАЦІОНАЛЬНОЮ ПРИНАЛЕЖНІСТЮ¹		
1.	представниці православної віри² з українських, українсько-литовських, українсько-польсько-литовських, молдавсько-українських, російських та ін. родів (<i>Раїна Могилянська-Вишневецька, Раїна Соломирецька-Гойська, Раїна Хребтович-Богуринська, Олена Соломирецька, Єлизавета Чомортань-Лозинська Могила, Раїна Боговितिнова-Ярмолинська, Ганна Могила, Катерина Могила, Галика Гулевичівна-Лозка, Ганна Лепесовицька, Раїна Боговितिнова-Ярмолинська, Феодора Летинська-Пузина, Ганна Вишневецька-Огінська, Варвара Огінська, Марина Мокієвська-Мазепа, Єфимія Самойлович-Полуботок, Софія Полуботок-Миклашевська, Парасковія Туптало, Ганна Швейковська-Миклашевська, Марія Самойлович-Гамалія, Марія Апостол-Горленко, Наталія</i>	<ul style="list-style-type: none"> • організація нових та підтримка й опікування чинними традиційними монастирськими та церковними школами; • меценатська діяльність в освіті; • фінансування братств, братських шкіл, колегіумів, Києво-Могилянської академії; • поповнення бібліотек і архівів при монастирях; • фінансування скрипторіїв, друкарень та видавничої справи; • опікування й підтримка відомих церковних та культурних діячів, які як чоловіки мали більші можливості впливу на розбудову національної освітньої галузі; • підтримка бурс при навчальних закладах; • фінансування студентських конгрегацій при братських школах і колегіумах; • ігуменство й чернецтво при жіночих православних монастирях;

¹ Як свідчать матеріали історичних досліджень, упродовж першої половини XVII ст. у результаті сильного національно-релігійного утиску українських земель Річчю Посполитою велика кількість представників «руських» православних родів (Острозькі, Слуцькі, Ружинські, Соломирецькі, Гойські, Ярмолинські, Заславські, Збарзькі, Вишневецькі, Сангушки, Чарторийські та ін.) переходили в католицьку віру і ополячувались. Крім того, на зламі XVI-XVII ст. найвідоміші представники української шляхти (Чапличі, Гойські, Немиричі, Сенюти-Ляховецькі, Пересідські й ін.) були охоплені протестантськими (реформаційними) ідеями, чому сприяло, зокрема, загострення конфліктної ситуації між католицькою та православною церквами на західноукраїнських землях. Тож за тих часів, національне походження і релігійне віросповідання не завжди збігалися. Це саме простежено і з другої половини XVIII ст., коли в умовах обмеження державної автономії українських земель Російською імперією представники католицької, уніатської та ін. віри переходили в православ'я.

² У таблиці названі імена благодійниць, які, за результатами нашого дослідження, маючи певне національне походження, на момент здійснення благодійної діяльності сповідували православну віру.

1.	2.	3.
	<p><i>Розумовська, Віра Розумовська-Дараган, Софія Полуботок-Милорадович, Пелагея Лизогуб-Томара, Устина Тодоровська, Наталія Долгорука, Катерина Милославська, Агафія Мельгунова, Ганна Апраксіна, Дар'я Трубецька, Катерина Румянцева-Задунайська, Тетяна Горчакова, Іоанна Дзвендзевич, Катерина Іванова, Агафія Кимбара, Катерина Колчиця та ін.</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>види благодійної допомоги</i> (грошова, майнова, діяльнісна); <i>розміри</i> (масштабні, значні, середні, незначні); • <i>найактивніші учасниці</i> (здебільшого магнатки, шляхтянки, представниці князівських, графських родів; представниці гетьманських та козацько-старшинських родів; представниці російських дворянських родів; міщанки).
2.	<p>представниці католицької віри³ з польських, польсько-литовських, польсько-українських та ін. родів</p> <p><i>(Ганна-Алоїза Острозька-Ходкевич, Катерина Острозька-Замойська, Єлизавета Ляницькоронська, Маріанна Свідзінська-Ляницькоронська, Людовіка Жевуська-Ляницькоронська, Маріанна Любомирська-Сангушко, Софія Острозька-Любомирська, Теофіла Людовіка Заславська-Любомирська, Ганна Любомирська-Жевуська, Ганна Могилянка-Потоцька, Теофіла Тарло, Гелена Любомирська, Ганна Остророг-Яблоновська Ельджбета Гебровська де Ловж, Агнешка Тібурка, Теофіла Жмілецька, Катаріна Жільбертова, Доротея Мфодеська, Катаріна Зджанська, Барбара Вісковська Маріанна Потоцька, Ганна Яблоновська, Ганна Збаська, Ядвіга Немуська, Ельжбета Жевуська, Софія Зцерлікова, Ганна Татарка, Христина Воженковська та ін.)</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> • організація нових та підтримка й опікування діючими єзуїтськими, піярськими, кармелітськими, уніатськими, василіанськими навчальними закладами; • меценатська діяльність в освіті; • підтримка й поповнення бібліотек; • фінансування друкарень та видавничої діяльності; • підтримка конвіктів при навчальних закладах; • фінансування студентських конгрегацій при колегіумах; • ігуменство й чернецтво при католицьких монастирях; • <i>види благодійної допомоги</i> (грошова, майнова, діяльнісна); <i>розміри</i> (масштабні, значні, середні, незначні); • <i>найактивніші учасниці</i> (здебільшого магнатки, шляхтянки, представниці князівських, графських родів, міщанки).
3.	<p>представниці протестантизму⁴ з польських, польсько-германських, польсько-литовських та ін. родів</p> <p><i>(Терезія Потоцька, Катаріна Собанська, Гелена Бобровська, Софія</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> • організація нових та підтримка й опікування чинними кальвіністськими, соцініанськими навчальними закладами; • меценатська діяльність в освіті; • підтримка бурс при освітніх установах; • фінансування друкарень і видавничої діяльності;

³ У таблиці названо імена благодійниць, які, за результатами нашого дослідження, маючи певне національне походження, на момент здійснення благодійної діяльності сповідували католицьку віру.

⁴ У таблиці названо імена благодійниць, які, за результатами нашого дослідження, маючи певне національне походження, на момент здійснення благодійної діяльності сповідували протестантизм.

1.	2.	3.
	<i>Миткевич, Ганна Вельгорська, Ганна Гербест, Ельжбета Карліс та ін.)</i>	<ul style="list-style-type: none"> • підтримка й поповнення бібліотек, архівів; • <i>види благодійної допомоги</i> (грошова, майнова, діяльнісна); <i>розміри</i> (масштабні, значні, середні); • <i>найактивніші учасниці</i> (здебільшого магнатки, шляхтянки, представниці князівських, графських родів).
II. ЗА СОЦІАЛЬНИМ ПОХОДЖЕННЯМ, РІВНЕМ МАЙНОВОГО СТАТКУ ТА ПРИНАЛЕЖНІСТЮ ДО ПЕВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВЕРСТВИ НАСЕЛЕННЯ		
4.	<p>представниці магнатських родів (високий майновий статок)</p> <p><i>(Раїна Могілянка-Вишневецька, Раїна Соломирецька-Гойська, Софія Корецька, Катерина Острозька-Замойська, Софія Острозька-Любомирська, Ганна-Алоїза Острозька-Ходкевич, Ганна Могілянка-Потоцька, Маріанна Любомирська-Сангушко, Маріанна Свідзінська-Лянцкоронська, Ганна Любомирська-Жевуська та ін.)</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>переважно династичний характер проявів благодійності;</i> • <i>здебільшого регулярна, багаторазова, тривала (грошова, майнова) благодійна допомога у значних розмірах;</i> • <i>меценатська діяльність, що проявлялася через відкриття освітніх закладів або створення великих освітніх осередків різних конфесійних приналежностей, їхнє фінансування у великих розмірах, відписання величезних земельних володінь і майна на утримання; внесення цінних дарів, коштовностей, рідкісних книг; тривале опікування об'єктами благодійності, участь в їхньому розвитку і становленні тощо);</i> • <i>опікування й підтримка відомих церковних та культурно-громадських діячів, які своєю діяльністю продовжували виконувати «волю і бажання» благодійника;</i> • <i>відкриття і фінансування друкарень, підтримка та участь у видавничій діяльності й ін.</i>
5.	<p>представниці польської, української шляхти (достатньо високий та середній майновий статок)</p> <p><i>(Анастасія Зубцевська-Древинська, Галика Гулевичівна-Лозка, Ганна Гулевичівна Козечина, Ганна Пузина, Феодора Стрельбицька, Памфілія Мокієвська, Устина Тодоровська Теофіла Жмілецька, Люція Жебультовська, Катерина Загоровська, Катарина Белзецька, Теофіла Стребілова, Тереза Карсинська-Галецька та ін.)</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>здебільшого регулярна й багаторазова (грошова, майнова) благодійна підтримка у значних та середніх розмірах; участь у діяльній допомозі через ігуменство, чернецтво при жіночих монастирях;</i> • <i>допомога православним братствам, братським школам, колегумам, бурсам, друкарням; опікування ними;</i> • <i>підтримка католицьких (єзуїтських, піярських, кармелітських, уніатських, василіанських) колегіумів і протестантських (кальвіністських, соцініанських) шкіл; фінансування конвіктів, друкарень й ін.</i>

1.	2.	3.
6.	<p>представниці гетьманських і козацько-старшинських родів (переважно високий та середній майновий статок)</p> <p><i>(Марія Магдалена Мазепина, Наталія Розумовська, Єфимія Самойлович-Полуботок, Софія Полуботок-Миклашевська, Парасковія Туптало, Ганна Швейковська-Миклашевська, Марія Самойлович-Гамалія, Марія Апостол-Горленко та ін.)</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>регулярна, багаторазова, інколи – одноразова (грошова, майнова) благодійна підтримка у значних, середніх та незначних розмірах; участь у діяльній допомозі переважно через ігуменство й чернецтво при жіночих монастирях;</i> • <i>підтримка православних навчальних закладів при церковних храмах і монастирях (школа при Ладинському Покровському жіночому монастирі, школа при Глухівському Преображенському жіночому монастирі, школа при Київському Печерському жіночому монастирі, школа при Києво-Іорданському жіночому монастирі й ін.);</i> • <i>благодійна допомога Чернігівському, Переяславському колегіумам тощо.</i>
7.	<p>представниці російських дворянських родів (здебільшого високий майновий статок)</p> <p><i>(Наталія Долгорука, Катерина Милославська, Агафія Мельгунова, Ганна Апраксіна, Дар'я Трубецька, Катерина Румянцева-Задунайська, Тетяна Горчакова та ін.)</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>здебільшого регулярна, багаторазова (грошова, майнова) благодійна підтримка у значних розмірах; участь в діяльній допомозі через ігуменство, чернецтво при жіночих монастирях;</i> • <i>підтримка православних навчальних закладів при церковних храмах і монастирях (школа при Десятинній церкві, школа при Києво-Печерській лаврі, школа-майстерня при Київському Флорівському жіночому монастирі та ін.).</i>
8.	<p>представниці міщанства (здебільшого середній майновий статок)</p> <p><i>(Парасковія Кучинська, Овдотья Обремська, Анастасія Красовська, Софія Чечелевська, Олена Сапіжанка, Катерина Моравецька, Ганна Красовська, Марія Романович, Ксенія Левицька, Анастасія Заскович, Софія Попарова, Софія Міссіонова, Сусанна Ізлашова, Матрона Галич, Парасковія Лашкевич, Марія Кулинич, Маріанна Погорецька, Агнешка Остроменецька та ін.)</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>регулярна, багаторазова, часто – нерегулярна, одноразова (грошова, майнова) благодійна підтримка у середніх та незначних розмірах; участь в діяльній допомозі переважно через чернецтво при монастирях, виконання функцій виховательок, вчительок при дівочих монастирських школах й ін.;</i> • <i>допомога православним братствам, братським школам, колегіумам, бурсам, друкарням й ін.;</i> • <i>підтримка католицьких (езуїтських, піярських, кармелітських, уніатських, василіанських) колегіумів, шкіл, конвіктів, друкарень й ін.</i>
III. ЗА СІМЕЙНИМ СТАТУСОМ		
9.	<p>жінки, які здійснювали благодійну діяльність в освіті, перебуваючи у шлюбі</p>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>регулярна, багаторазова, тривала; нерегулярна, одноразова (грошова, майнова) благодійна підтримка у значних, середніх і незначних розмірах;</i>

1.	2.	3.
	<p><i>Марія Туптало, Терезія Прейс, Євдокія Митрофанова, Дарина Нікітіна, Ганна Тарлай, Євдокія Рогань, Катерина Малиновська, Марія Апостол-Горленко, Софія Полуботок-Милорадович, Віра Розумовська-Дараган та ін.)</i></p> <p>серед них, жінки, які розпочинали або продовжували благодійну діяльність у статусі вдови</p> <p><i>(Слизавета Чомортань-Лозинська Могила, Раїна Могилянка-Вишневецька, Раїна Боговитинова-Ярмолинська, Ганна Могила, Галика Гулевичівна-Лозка, Феодора Чарторийська-Боговитинова, Катерина Угорницька, Євдокія Іваницька, Марина Мокієвська-Мазепина, Наталія Долгорука, Софія Міссіонова, Катерина Іванова, Агафія Кимбара, Ганна Пузина, Феодора Білостоцька, Ганна-Алоїза Острозька-Ходкевич, Софія Мелецька та ін.)</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> • діяльна допомога у вигляді виконання обов'язків ігуменії монастиря; «трудами рук своїх» як черниці, виховательки, учительки при жіночих монастирських школах; • меценатська діяльність; • допомога православним братствам, братським школам, колегіумам, бурсам, друкарням та ін.; • підтримка католицьких (єзуїтських, піярських, кармелітських, уніатських, василіанських) колегіумів і протестантських (кальвіністських, соцініанських) шкіл, конвіктів, друкарень й ін. • <i>найактивніші учасниці</i>⁵ (дружини Великих гетьманів Литовських, Великих коронних гетьманів, Великих коронних канцлерів і віце-канцлерів; дружини воєвод, маршалків, старост; дружини полковників коронного війська Речі Посполитої та ін.; дружини гетьманів Війська Запорізького і козацької старшини (полковників, генеральних осавулів, бунчукових товаришів сотників, отаманів та ін.); дружини російських вельмож (князів, графів, генералів, генерал-губернаторів Малоросії й ін.)
10.	<p>жінки, які здійснювали благодійну діяльність в освіті, не перебуваючи жодного разу у шлюбі</p> <p><i>(Катерина Милославська, Парасковія Туптало, Марфа Туптало, Олександра Туптало, Фотинія Максимовичівна, Памфілія Мокієвська й ін.)</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> • переважно діяльна допомога у вигляді виконання обов'язків ігуменії монастиря; «трудами рук своїх» як черниці, схимочерниці, виховательки, учительки при монастирських дівочих школах й ін., що часто поєднувалося із регулярною, багаторазовою або нерегулярною, одноразовою (грошова, майнова) благодійною підтримкою у значних та середніх розмірах; • заснування, підтримка здебільшого монастирських, церковних шкіл різних конфесійних приналежностей; • фінансування бурс, конвіктів й ін.

⁵ Тут названо урядові, державницькі, військові статуси чоловіків, дружини яких, перебуваючи у шлюбі із ними, або, ставши вдовами, активно займалися благодійною діяльністю в освіті України досліджуваного періоду.

1.	2.	3.
IV. ЗА РІВНЕМ ОСВІТИ		
11.	<p>жінки, які мали освіту вищого рівня</p> <p><i>(Ганна Корецька, Олена Чарторийська-Горностай,</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>переважно регулярна, багаторазова, тривала (грошова, майнова) благодійна підтримка у значних та середніх розмірах; діяльнісна</i>
	<p><i>Софія Чарторийська, Феодора Чарторийська-Боговитинова, Раїна Соломирецька-Гойська, Варвара Огінська, Марія Магдалена Мазетина, Ганна-Алоїза Острозька та ін.)</i></p>	<p><i>допомога у вигляді виконання обов'язків ігуменій монастиря;</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>меценатська діяльність;</i> • <i>заснування, підтримка навчальних закладів або цілих освітніх осередків різної конфесійної приналежності, які містили при собі школи, бурси для бідних студентів, друкарні, архіви, бібліотеки, скрипторії тощо;</i> • <i>опікування і підтримка відомих церковних та прогресивних культурно-громадських діячів, які своєю діяльністю впроваджували педагогічні ідеї благодійниць у практику;</i> • <i>відкриття й поповнення бібліотек рідкісними книгами, рукописами тощо;</i> • <i>організація та фінансування друкарень,</i> • <i>безпосередня участь у перекладі книг, участь у залученні до видавничої діяльності освічених представників української еліти;</i> • <i>найактивніші учасниці (здебільшого магнатки, заможні шляхтянки; представниці князівських, графських родів; представниці козацько-гетьманських, дворянських родів).</i>
12.	<p>жінки, які мали освіту середнього рівня</p> <p><i>(Галика Гулевичівна-Лозка, Малуша Ралповичівна-Гулевич, Анастасія Зубцевська-Древинська, Пелагея Лизогуб-Томара, Марія Михалкович, Ганна Красовська, Софія Міссіонова, Катерина Колчиця, Маріанна Погорецька, Катаріна Боболіна, Сусанна Бредецька, Ганна Тарлай, Софія Грищай, Євдокія Смирнова, Христина Болестрацька та ін.)</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>регулярна, багаторазова; часто – нерегулярна, одноразова (грошова, майнова) благодійна підтримка у значних, середніх та незначних розмірах; діяльнісна допомога переважно «трусами рук своїх» як черниці, виховательки, учительки при монастирських дівочих школах;</i> • <i>фінансування навчальних закладів різних конфесійних приналежностей;</i> • <i>підтримка друкарень, бурс, конвіктів;</i> • <i>найактивніші учасниці (шляхтянки, представниці козацько-старшинських родів, міщанки й ін.)</i>

Підсумовуючи матеріал, викладений у таблиці 1 дослідження, робимо висновок, що **найбільш соціально активними учасниками благодійної діяльності** в освіті України XVII-останньої чверті XVIII ст. були **представниці різних релігійних віросповідань і національностей**, що належали до **привілейованих верств** населення (землевласниці-магнатки з титулами княгинь, графинь; заможні шляхтянки й міщанки; представниці багатих гетьманських та козацьких родин; представниці впливових титулованих дворянських родів), які надавали значну грошову та майнову благодійну допомогу, здійснювали меценатську діяльність, виконували функції ігуменій при великих монастирях; а також жінки, що належали до **середніх верств** населення (представниці дрібної шляхти, козацтва, міщанства), які здійснювали менш значну за розмірами грошову та майнову підтримку, виконували благодійну допомогу «трудами рук своїх» як черниці монастирів, виховательки і вчительки при школах для дівчат.

Спільним, що поєднувало діяльність благодійниць, як із вищих, так і з середніх станів суспільства, була їхня:

- 1) освіченість та висока ідейність;
- 2) глибока релігійність і духовність;
- 3) міцний дух патріотизму і вірність традиціям;
- 4) прогресивність поглядів на майбутнє й усвідомлення потреби розбудови освітньої галузі;
- 5) високий рівень громадської та суспільної активності.

I. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА БЛАГОДІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ОСВІТНІЙ ГАЛУЗІ

За визначальною гендерно-соціальною установкою: жінки (благодійність – сфера творення добра і блага, любові до людей і милосердності, де реалізовувались ментально жіночі якості й потреби (емоційна чуттєвість, кордоцентричність, материнська інстинктивність, сентименталізм (ліричність), інтуїтивність, терплячість, поступливість, турботливість, співчутливість, самовідданість, жертвовність, відповідальність тощо); чоловіки (благодійність – сфера соціального престижу і статусу, де реалізовувалися ментально чоловічі якості й потреби (раціональність, амбіційність, змагальність, прагнення до лідерства та влади, схильність до ризику, наполегливість, енергійність, цілеспрямованість, категоричність, рішучість, агресивність тощо). За сутнісним характером і змістом благодійної діяльності в освіті: жінки (ірраціональна, філантропічно-альтруїстична); чоловіки (раціональна, прагматично-патерналістична). За домінують умовно-морфологічною ознакою благодійної діяльності в освітній галузі: жінки («благодійність душі») чоловіки («благодійність розуму»). За рівнем усвідомлення і характером організації благодійної діяльності в освіті: жінки (здебільшого емоційно-спонтанна), чоловіки (здебільшого усвідомлено-спланована). За стилем благодійної діяльності в освітній галузі: жінки (експресивна (орієнтація на «живе» спілкування; особисте, часом самовіддане служіння й цілковиту жертвовність); чоловіки (інструментальна (орієнтація на адміністративно-матеріальну конкретну допомогу).

II. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЗМІСТОВА ХАРАКТЕРИСТИКА БЛАГОДІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ОСВІТІ

За широтою діапазону проявів благодійної діяльності в освітній галузі: жінки (широкий діапазон проявів благодійності: від повного самозречення власного рухомого й нерухомого майна до разових грошових дотацій), чоловіки (поміркований діапазон проявів благодійності, яка визначалася сталими сталішими надання допомоги). Домі-

нувальними формами та видами прояву благодійної діяльності в освіті: жінки (форми: складання заповітів, відписання фундушів, одноразові або регулярні грошові пожертви; меценатство; внесення власних посагів; надання речей першої необхідності; забезпечення харчуванням та одягом учнів із незаможних верств населення; опікування школами й монастирями; виконання адміністративно-господарських робіт, функцій виховательок або учителів при дівочих монастирях й ін.; види: грошова, майнова, діяльнісна («трудами рук своїх») благодійна допомога); чоловіки (форми: ктиторство, меценатство, патронат, протегування, складання заповітів, фінансові внески; види: грошова, майнова, організаційна благодійна допомога). За масштабністю надання благодійної допомоги в освітній галузі: жінки (порівняно середній масштаб надання благодійної допомоги), чоловіки (порівняно великий масштаб надання благодійної допомоги). За очікуванням бажаного результату благодійної діяльності в часі: жінки (короткотривале очікування (емоційно бажаний результат швидкої дії); чоловіки (довготривале очікування (результат усвідомленої, продуманої, послідовної дії з гарантованими якісними наслідками). За вибором основного об'єкта (інституції) благодійної підтримки в освітній галузі: жінки (церкви, монастирі, православні братства; парафіяльні, монастирські школи (як при чоловічих, так і при жіночих монастирях), братські школи, колегіуми, академії, університети й ін.), чоловіки (церкви, монастирі, православні братства; академії, університети, колегіуми, братські, полкові, сотенні, січові, соборні, парафіяльні, монастирські школи (зазвичай при чоловічих монастирях) й ін. За головними завданнями благодійної діяльності в освіті –

жінки:

- 1) поширення освітніх знань серед широких верств населення;
- 2) підтримка розвитку жіночої й початкової освіти;
- 3) забезпечення розвитку церковно-шкільної освіти;
- 4) підтримка вищої освіти й ін.),

чоловіки:

- 1) забезпечення розвитку вищої освіти;
- 2) започаткування й підтримка козацької системи шкільництва;
- 3) підтримка розвитку церковно-шкільної освіти;
- 4) поширення освітніх знань серед широких верств населення й ін.).

Підсумовуючи матеріал, робимо висновок про те, що, загалом, благодійна діяльність жінок в освіті України XVII – останньої чверті XVIII ст. мала свої специфічні ознаки. Завдяки притаманним саме жінкам природним рисам і якостям, які суспільство традиційно ототожнювало із слабкою статтю (підвищена емоційність, терплячість, сердечність, милосердність, турботливість, співчутливість й ін.), жіноча благодійність також набувала особливих «специфічно-жіночих» ознак і характеристик. Порівняно з чоловічою благодійною практикою, вона була **більш релігійно-духовною, кордоцентричною, особистісно зорієнтованою, жертвовною, філантропічною, гуманною, «гнучкою»**; вона надавала жінці реальні можливості і шанси реалізувати свої духовно-моральні якості і природні потреби допомоги, захисту й опіки на соціальному рівні. Наявність спільної місії і мети благодійної діяльності жінок і чоловіків в освіті України XVII – останньої чверті XVIII ст. дає підстави розглядати **жіночий благодійний досвід як частину загальної благодійної практики в освіті, що гармонійно поєднувався і співіснував із багатим чоловічим досвідом благодійності.**

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гайденко П. Трагедия эстетизма. Опыт характеристики мирозозерцания С. Киркегора / П. Гайденко. – М. : Республика, 1970. – 270 с.
2. Исторические исследования в России. Семь лет спустя / под. ред. Г. А. Бордюгова. – М., 2003. – С. 203–245.

OLENA ILCHENKO

SPECIFIC FEATURES OF WOMEN CHARITABLE ACTIVITY IN EDUCATION OF UKRAINE IN XVII – THE LAST QUARTER OF XVIII CENTURIES

The article analyses the women charitable activity in education of Ukraine in XVII – the last quarter of XVIII centuries on the principles of origin, nationality, properties, social and marital status, and educational background; defines the peculiarities of women charity of the above-mentioned period.

The author claims that the women charitable activity in education of Ukraine in XVII – the last quarter of XVIII centuries was based on harmonic combination of their spiritual and moral features, their endeavor to protect the deprived with socially predetermined necessity of national and cultural revival of the country and development of educational branch. Such perception and scientific reflection of a female image characterizes a woman as an active personality of charitable activity – that branch of social aspect in gender approach which is treated as:

- 1) the manifestation of natural and acquired “human-loving” qualities and virtues;
- 2) an organic part of the general charitable practice in education, which was harmoniously combined and coexisted with the diverse male experience;
- 3) an integral part of the national and cultural revival of the state, and the formation of moral, ethical and spiritual values of the Ukrainian people;
- 4) the factor of social women adaptation in society;
- 5) a step on the way of women to realize their own role in society, to self-knowledge, self-realization of their personality, increase of their social status and strengthening of their authority;
- 6) the transitional chain in the process of rare changes in the gender stratification of society, the transformation of women’s role from “passive observer” to “active participant” in the public sphere of life;
- 7) the indicator of social progress and the development of democratic, egalitarian relations in society;
- 8) an integral part of the civil society formation, etc.

Ключові слова: *women charity, educational branch of Ukraine, specific features of women charitable activity, historical and pedagogical experience.*

Одержано 17.02.2017 р.